

מילונים חדשים ללאדינו

אבנר לוי

Joseph Nehama, Dictionnaire Du Judeo-Espagnol.

Avec la collaboration de Jesus Cantera Consejo superior de inoestigaciones cientificas instituto "Benito Arias Montano". Madrid 1977. 609 pp.

אפשר שהיה עדיף לחלק את המילון ל-28 אותיות נפרדות. כתיבת המילון באותיות לאטיניות איפשרה להבחין בין הצלילים $g - \check{g} - \check{c} - \check{z}$, דבר שאינו קיים בלאדינו כשהיא נכתבת באותיות עבריות. אך לעתים חש הקורא, שההבחנה שנעשתה בין g לבין \check{g} איננה מבוססת על בדיקה של ממש. יש מילים המופיעות בשתי הצורות ויש המופיעות רק בצורה אחת. המלה גראסייה (יפה) כשם פרטי של אשה הובאה ב- g , וכשם-עצם הובאה ב- \check{g} . ספק אם יש הבחנה מעין זו. שיטת התעתיק במילון לרוב משביעה רצון, למעט הסתייגות אחת: השימוש בצורה J על-פי המבטא הספרדי (ח' בעברית) גורם לבלבול, משום שהמילון כתוב צרפתית, ואותה צורה מופיעה גם על-פי המבטא הצרפתי (ז' עברית). ספק אם יש לקבל את "הרצון לשמור על האורתוגרפיה הספרדית" (עמ' XIII בקריטריון לגבי הלאדינו. לבלול נוסף קיים בשיטת התעתיק כשמדובר בפונר-לוגיה של הלאדינו. תחילה עוסק העורך (נחמה? חסן?) בלאדינו של שאלוניקי ועובר לפונולוגיה של הלאדינו בכלל. הקורא אינו יכול לדעת אם מדובר בתופעות המאפיינות את הניב השאלוניקאי בלבד או של הלאדינו

יוסף נחמה היה עסקן ציבורי, פעיל בענייני התרבות בקהילתו שאלוניקי, עיתונאי והיסטוריון, מילונו זה, שיצא לאור כשש שנים לאחר מותו, מהווה מצבה ראויה לו. המילון כולל 609 עמודים משולשי עמודות, כתוב באותיות לאטיניות, והמילים מתורגמות לצרפתית. שמו הכללי מטעה, כי אין זה מילון הלשון הספרדית-יהודית אלא מילון הספרדית-יהודית של שאלוניקי בדורות האחרונים. אך מעלות רבות למילון, משום שאין הוא מנסה לשנות את המבטא השאלוניקאי, כפי שעשו רבים אחרים. כך למשל במילונו של מנחם משה, מלון-כיס יהודי-ספרדי-עברי, שאלוניקי 5694, הביא בעל המילון צורות בלי ה-F הלאטינית ההתחלתית, גם כאשר במבטא שאלוניקאי נשמרה למעשה אות זו. כך נמצא במילון מנחם משה צורות כגון: אֵלֵלֵאר (לדבר), אֵיזוֹ (בן), אֵיזָה (בת), אֵזֵיר (לעשות). לעומתו מביא נחמה את הצורות המקובלות בשאלוניקי: אֵאֵלֵאר, אֵיזוֹ, אֵיזָה, אֵזֵיר.

המילון של נחמה מחולק לעשרים וארבע אותיות, כאשר בסוף האות G מופיעות גם הצורות $\check{g} - \check{r}$, בסוף האות s—s ובסוף האות z—z, ולכל אחת מהן סידור אלפביתי נפרד.

ביתי לוקה, שלא לדבר על טעויות-הדפוס הרבות. נקודה אחת הראויה לציין היא, שלע-תים היו היסוסים בין הצורה הספרדית והצורה בלאדינו. המלה alma (נשמה), למשל, פעמים היא מופיעה במין נקבה על-פי הלאדינו, ופע-מים במין זכר על-פי הספרדית. יש להקפיד על כך במילון מעין זה שאין בו מובאות, משום שטעות כזו עשויה להתפרש כתופעה מעניינת יוצאת-דופן.

האטימולוגיה הינה התחום הלקוי ביותר במילון, עד כדי כך שהיה עדיף לוותר כליל על ציון האטימולוגיה. נראה שהעורכים עסקו באטימולוגיה מתורכית ומעברית מבלי לדעת אף את האלף-בית של השפות הללו. בייחוד קשה להבין, כיצד הובאו מילים הומונימיות ממקורות שונים תחת ערך אחד, כגון רובי (מלמד) ואבן-רובין מופיעות בתוך ערך אחד, וכאילו שתיהן נגזרו מהשורש העברי רב. וכן לגבי ačake ומילים אחרות.

ועוד כמה הערות. כפעלים שבסוף כל ערך יש דוגמאות של נטיית הפועל. נטיות יוצאות-דופן הובאו בערך נפרד. דבר זה מועיל מאוד לקורא, אך לא נעשה בעקביות. כך למשל, מצויה הצורה kiže אבל לא truše.

יש חוסר עקביות בציון שמות-תואר. לפע-מים מובאות צורות הזכר והנקבה ולפעמים רק צורת הזכר. יש בלבול בין שם-עצם, שם-תואר ותואר-השם: kinzen (החמישה עשר) למשל מופיעה כשם-תואר ואילו הצורה השלמה kinzeno (באותה משמעות) – בתור שם-עצם.

למרות כל האמור לעיל, המילון בשלמותו הוא אוצר יקר ויש לברך את מכון אריאס מונטאנו על פירסומו. נקווה שנזכה למהדורה שנייה של המילון שתהיה נקייה מן הפגמים השונים, כראוי לזכרו המבורך של יוסף נחמה.

כולה. התופעה של סגירת ה-*e* ל-*i* וה-*o* ל-*u* (עמ' XV), לא תמיד באה לידי ביטוי בתוך המילון עצמו, בצורות כמו *kiže* ו-*dišo*.

המילון עשיר ביותר הן מבחינת מספר הער-כים שבו והן מבחינת התוכן של כל ערך וערך, שיש בו דוגמאות רבות לשימוש הערך ופי-רושו, אמרות, ניבים ופתגמים מלווים הסברים ותירגומים. אפשר לומר שגישתו של נחמה הייתה מאקסימאליסטית. הוא כלל מילים ומונחים מחידושי-הלשון, מילים משכיליות, מילים ממקורות עבריים, תורכיים, יווניים, ואיטלקיים ולפעמים אף פאראפראזות שלמות, כגון: *yeš mamon yeš kavot*. זה מתאים לאופיה של הלאדינו כשפה העומדת תחת השפעה מאסיבית של שפות אחרות. לעומת זאת דומה שהמחבר נרתע מהכללת מילים ממקור צרפתי, ואפילו הן שכיחות ביותר ובדורות האחרונים אי אפשר לדבר בלעדיהן, כגון: *bonjour* או *merci*.

המילון כולל ידיעות רבות על אורח-החיים של יהודי שאלונקי. בערך *gugo* (מישחק), יש רשימה של מישחקים ושל מישחקי-ילדים ותיאורם, כאשר כל שם של מישחק מהווה גם ערך נפרד. בערכים רבים אחרים, כמו *falaka* (הלקאה), רובי (מלמד) או *yeruśalayim* (ירושלים), יש הסברים מפורטים המכניסים את הקורא אל תוך ההווי הספרדי. אך דומה שהיה ראוי לוותר על שמות ערים ומדינות שאינן קשורות בהיסטוריה של הספרדים, כגון, קאנאדה או מאדריד, ועל צורות מוקט-נות סטאנדארטיות של שמות פרטיים.

עריכת המילון, שנעשתה בספרד במכון אריאס מונטאנו, אינה מצטיינת בטיבה, והעורכים עצמם מודים על כך במבוא. רק אציין שמספר הטעויות וסוגי הטעויות גדול בהרבה ממה שנאמר במבוא: אף הסדר האלפ-

Biblioteca Nueva Sefarad Volume III
 Pascual Pascual Recuero, Diccionario Basico Ladino-Espanol
 Ameller Ediciones. Barcelona, 1977.

אינו חולצה ומבטאה אינו *êzmis* אלא *êzmes*. מקורה *çizme* בתורכית עם סיומת רבים *s* ופירושה מגפיים.

נציין בזה כמה דוגמאות נוספות המעידות על חוסר ידיעה בלאדינו.

(א) טעות באבחנה שבין *e* ל-*i*; במקום *minikxe* ז"ל *menekxe*; במקום *mirekia* ז"ל *merekia*; במקום *mirekiar* ז"ל *merekiar* (כל הדוגמאות לקוחות מעמוד 99 ועוד כאלה שם ובעמודים אחרים).

(ב) טעות בהבחנה שבין *ê* ל-*ê*; במקום *yabaerêlik* ז"ל *yabaerêlik*; במקום *êadrake* ז"ל *êadrake* (אגב, המקור התורכי הוא *çardak* ולא *çadark*, כפי שמציין המחבר); *êai* ז"ל *êay*; *êanaka* ז"ל *êarxi* (כל הדוגמאות לקוחות מעמוד 149, ועוד כאלה שם ובעמודים אחרים).

הטעויות במיבטא, בפירוש ובמקור הן כה רבות עד כי אין טעם להביא דוגמאות נוספות. אילו הביא המחבר מובאות היה אפשר לברוק ולברר דברים.

כללם של הדברים, המילון כפי שהוא היזקו מרובה מתועלתו. זו דוגמה מאלפת של כשלון בעריכת מלון לאדינו על סמך ידע בספרדית בלבד.

מחבר המילון עוסק כבר שנים רבות במחקר יהודי ספרד. בין היתר היה שותף למפעל גדול של פירסום ספרי "מעם לועז" מועתקים לאור תיות לאטיניות.

במילון שלפנינו רצה לתת ליודעי ספרדית כלי, שבעזרתו יוכלו לקרוא טקסטים בלאדינו. המילון כולל 153 עמודים ובהם כ-4000 ערכים. ככל ערך נרשמו תעתיק המלה באור תיות לאטיניות, תרגומה לספרדית והאטימור לוגיה שלה. המחבר מנסה לתת תעתיק פוניטי, כך הוא מבחין בין הצלילים *ê, ê, ê*; *2, o—u*; *i—e* כשהכתיב המקורי באותיות עבריות אינו מאפשר הבחנה כזאת. אין הוא מציין לפי איזה קריטריון קבע שיש לקרוא כך ולא אחרת, והקורא היודע לאדינו חש מיד שהקביעות אינן מבוססות, לא על מחקר כלשהו ולא על ידע אלמנטארי של לאדינו.

טעויות אין ספור מצויות במילון קטן זה גם באטימולוגיה ובפירוש המילים. בעמוד 31 מביא המחבר את הצורות *êam*; *êam* כשינויים פוניטיים של אותה מלה הלקוחה מתורכית ופירושה זכוכית. אך אלו הן שתי מילים שונות: *êam*—מתורכית *çam*, שפירושה עץ אשוח, ו-*êam*, מתורכית *cam*, שפירושה זכוכית. וכן המלה *êatear* איננה מצרפתית *chatier* אלא מתורכית *çatmak*. וכן המלה *êezmis* איננה מצרפתית *chemise*, פירושה